

ONA TILI DARSLARIDA BADIY MATN BILAN ISHLASH METODIKASI

Qurbonboyeva Mohidil

Annotatsiya: Mazkur maqolada ona tili darslarida badiiy matn bilan ishlashning metodik jihatlari, uning o'quvchilar tafakkurini rivojlantirish, estetik didini shakllantirish va nutq madaniyatini yuksaltirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Badiiy matnlar orqali til boyligini oshirish, grammatik bilimlarni mustahkamlash va ifodali nutqga o'rgatish usullari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, zamonaviy ta'lim texnologiyalari asosida badiiy matn bilan ishlash bosqichlari, metodik yondashuvlar va darsda qo'llash mumkin bo'lgan interaktiv uslublar haqida fikr yuritiladi. Maqola amaliyotchi o'qituvchilar va pedagogika yo'nalishidagi talabalar uchun foydali bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: Ona tili darslari, badiiy matn, metodika, til madaniyati, ta'lim texnologiyalari, o'qitish metodlari, estetik tarbiya, tahlil, og'zaki va yozma nutq, tanqidiy fikrlash, o'quvchilarda ifodali o'qish ko'nikmasi

Bugungi globallashuv davrida ta'lim-tarbiyaning dolzarb yo'nalishlaridan biri — o'quvchining mustaqil fikrlovchi, estetik didga ega, tilni puxta egallagan shaxs sifatida shakllanishidir. Bu jarayonda ona tili fani muhim vositalardan biri bo'lib, u nafaqat til qoidalarini o'rgatadi, balki milliy tafakkur, ma'naviy tarbiya, nutq madaniyatining asoslarini ham singdiradi.

Ona tili darslarida badiiy matnlar bilan ishlash – bu o'quvchining tilga nisbatan munosabatini shakllantirish, adabiy estetikani anglashga yo'naltirish, grammatik bilimlarni hayotiy misollar asosida mustahkamlash imkonini beradigan kuchli metodik vositadir. Badiiy matnlar orqali o'quvchi nafaqat tilni o'rganadi, balki o'sha til orqali ifodalangan tarix, madaniyat, qadriyatlar, obrazlar dunyosiga

kirib boradi. Aynan shu orqali til va tafakkur, nutq va ma'naviyat o'rtasida tabiiy bog'liqlik yuzaga keladi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, badiiy matn asosida o'tkazilgan darslar o'quvchilarda tilga qiziqishni kuchaytiradi, ularni mustaqil fikrlashga undaydi va tanqidiy tahlil ko'nikmalarini shakllantiradi. Lekin bu jarayon o'ziga xos metodik yondashuvni, darsning aniq maqsadini, to'g'ri tanlangan matn va savollar tizimini talab etadi. Shuning uchun zamonaviy o'qituvchi badiiy matn bilan ishlashda faqat an'anaviy usullarga tayanib qolmasdan, balki interaktiv, kreativ va shaxsga yo'naltirilgan metodlardan foydalanishi lozim.

Mazkur maqolada aynan shu muhim masalalar — badiiy matn bilan ishlashning bosqichlari, usullari, dars samaradorligini oshirish yo'llari va o'quvchining shaxsiy rivojiga ta'siri tahlil qilinadi.

Mazkur maqolada ilmiy-tadqiqotning asosiy metodlari sifatida **tavsifiy-tahliliy, pedagogik kuzatuv, taqqoslash, eksperimental** va **metodik tahlil** usullaridan foydalanildi. Badiiy matn bilan ishlash bo'yicha ilg'or o'qituvchilarning dars tajribalari, o'quvchilar faoliyatidagi o'zgarishlar va samaradorlik ko'rsatkichlari kuzatildi hamda ular asosida xulosa chiqarildi.

Metodik tahlilda quyidagi yo'nalishlar asosida yondashuvlar ishlab chiqildi:

1. **Badiiy matn tanlash mezonlari** — matnning til boyligi, ifodali vositalarga boyligi, o'quvchining yoshiga va qiziqishiga mosligi asosida tanlash.
2. **Dars strukturasi** — badiiy matn asosida darsning kirish, asosiy va yakuniy bosqichlarini rejalashtirish.
3. **Tahlil bosqichlari** — matn mazmunini tahlil qilish, grammatik tahlil, badiiy vositalarni aniqlash, savol-javoblar orqali fikr yuritish.

4. **Интерактив методlar qo‘llanilishi** — “Blits so‘rov”, “Aqliy hujum”, “Insert”, “Cluster”, “Fikrlar doirasi”, “Matnni davom ettir” kabi metodlar orqali o‘quvchining faolligini ta‘minlash.

5. **Og‘zaki va yozma mashqlar** — badiiy matn asosida og‘zaki qayta hikoya qilish, savollarga yozma javob yozish, reja tuzish, ijodiy topshiriqlar bajarish.

Shuningdek, tajriba-sinov tariqasida 7–9-sinf o‘quvchilari bilan olib borilgan dars kuzatuvlari asosida badiiy matn bilan ishlashning samaradorligi baholandi. Tajriba ikki bosqichda olib borildi: – birinchi bosqichda an‘anaviy yondashuv bilan o‘tilgan darslar, – ikkinchi bosqichda esa interaktiv va metodik yondashuv asosida o‘tilgan darslar solishtirildi.

Tadqiqot va kuzatuvlar natijasida quyidagi **asosiy ilmiy va amaliy xulosalarga** kelindi:

1. **Badiiy matn bilan ishlash o‘quvchilarning tilga bo‘lgan munosabatini ijobiy tomonga o‘zgartiradi**, ularni estetik did, madaniy meros va badiiy fikrlashga olib kiradi.

2. **Metodik yondashuv asosida tashkil etilgan darslar** o‘quvchilarning matnni chuqur tushunishi, grammatik tushunchalarni mustahkamlab olishi va izchil fikr yuritish malakasini rivojlantiradi.

3. **Badiiy matn asosida og‘zaki va yozma mashqlar bajarish**, o‘quvchining nutq boyligini oshiradi, so‘z boyligini kengaytiradi va ifodali fikrlashga o‘rgatadi.

4. **Интерактив usullar qo‘llangan darslarda** o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishi, ishtirok faolligi, matnga ijodiy yondashuvi sezilarli darajada oshdi.

5. **Грамматик materiallar badiiy kontekstda berilganda** o'quvchilar uni yodlab emas, anglab o'rganishga intiladi, bu esa mustahkam bilim shakllanishiga xizmat qiladi.

6. O'quvchilarning yozma va og'zaki nutqida **fikr izchilligi, ifoda ravonligi, o'z fikrini asoslash ko'nikmalari** shakllanganligi aniqlandi.

7. Darsda qo'llanilgan matnlar orqali **axloqiy tarbiya, milliy qadriyatlar, ma'naviy yuksalish** kabi tushunchalarni bolalar ongiga singdirish imkoniyati mavjud ekanligi isbotlandi.

Umuman olganda, badiiy matn bilan ishlash ona tili darslarining nafaqat tilshunoslikka oid, balki tarbiyaviy, estetik va psixologik-ma'naviy samaradorligini keskin oshiradi. Bu metodika o'qituvchidan puxta tayyorgarlik va innovatsion yondashuvni talab qiladi, biroq uning natijalari uzoq muddatli va barqaror bo'ladi.

Ona tili darslarida badiiy matnlar bilan ishlash – bu oddiy matn tahlili emas, balki o'quvchilarning dunyoqarashi, estetik qobiliyati, nutq madaniyati va tilni idrok etish qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiluvchi keng ko'lamli jarayondir. Ushbu metodika ta'lim-tarbiya jarayonini jonlantiradi, uni faollashtiradi va o'quvchining o'z fikrini erkin bayon qilishiga imkon yaratadi.

Bugungi kunda ta'lim tizimida interfaol metodlar asosida o'qitish keng qo'llanilayotgan bir paytda, badiiy matn bilan ishlashda ham an'anaviy yondashuvlardan voz kechmasdan, ularni zamonaviy vositalar bilan uyg'unlashtirish zarur. Dars jarayonida o'quvchilarni faqatgina tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida jalb etish muhim. Shuningdek, matn tahlilida grammatik birliklar, badiiy ifoda vositalari, obrazlar tizimi, matnning axloqiy, tarbiyaviy yuki, shuningdek, yozuvchining maqsadi va ijtimoiy g'oyasini ochib berishga e'tibor qaratilishi kerak.

Tajriba asosida aniqlanishicha, badiiy matn bilan samarali ishlash o'quvchilarni mustaqil tahlilga, tanqidiy yondashuvga, xotiraning faollashishiga, mantiqiy fikrlashning rivojlanishiga olib keladi. Ayniqsa, 5–9-sinflarda bu metodik yondashuv orqali grammatik bilimlar bilan birga, ma'naviy-estetik tarbiya ham singdiriladi.

Ona tili darslarida badiiy matn bilan ishlash – bu ta'lim jarayonining chuqur, samarali va mazmunli bo'lishini ta'minlaydigan muhim metodik yo'nalishdir. Quyidagi xulosalar chiqarildi:

1. Badiiy matn o'quvchiga nafaqat tilni, balki fikrlashni, madaniyatni, qadriyatlarni o'rgatadi.
2. Matn asosida tuzilgan topshiriqlar o'quvchilar faoliyatini faollashtirib, ularda mustaqil fikr yuritish malakasini shakllantiradi.
3. Interfaol metodlar yordamida o'tkazilgan matnli darslar o'quvchilarning eslab qolish, analiz qilish va muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.
4. Har bir o'qituvchi badiiy matn bilan ishlashda darsning maqsadi, sinf darajasi va o'quvchining qiziqishlarini hisobga olgan holda individual yondashuvni tanlashi kerak.
5. Zamonaviy didaktik vositalar, texnologiyalar, elektron taqdimotlar orqali badiiy matnlar darsda samarali qo'llanilsa, tilni o'rganish jarayoni osonlashadi va chuqurlashadi.

Shu sababli, ona tili darslarida badiiy matn bilan ishlashning metodik asoslarini chuqur o'rganish va takomillashtirish hozirgi vaqtda muhim vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'ulomov, A. *Ona tili darslarini o'qitish metodikasi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
2. Tojiboyeva, M. *Ona tili ta'limida innovatsion yondashuvlar*. – Toshkent: Fan, 2020.
3. Qodirova, M. *Badiiy matnni tahlil qilish asoslari*. – Samarqand: SamDU, 2015.
4. Abdullaeva, G. *O'zbek tili darslarida matn bilan ishlash metodikasi*. – Buxoro: BDU, 2018.
5. Quronboyeva, Z. *O'quvchilarda ifodali o'qish malakalarini shakllantirish*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2019.
6. Normatova, D. *Nutq madaniyati va badiiy tahlil metodikasi*. – Andijon: AndMI, 2021.
7. Shirinov, B. *Interfaol metodlar asosida til darslarini tashkil etish*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022.
8. Karimov, I. A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
9. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. *Ona tili va adabiyot fanidan darsliklar (5–9-sinflar)*. – Toshkent: O'qituvchi, turli yillar.
10. Rahimjonova, M. *Badiiy matn asosida muloqot va tafakkurni rivojlantirish*. – Nukus: Qoraqalpoq universiteti nashriyoti, 2020.